

*Andriy Hrytskiy. Notional Field and System in Terminology. The theoretic problems of terminological nomination are being investigated in the article. The authour presents the definition and differential characteristics of a notional field and a system in the sphere of special vocabulary. Terminological field as a form of existence of term notions creates the functional conditions for such linguistic categories as term-systems. Due to the fact that any terminology can comprise both original and absorbed notions, any term-system can as well adapt "extraordinary" terms from its environment.*

Ірина Гумовська

## АНГЛІЙСЬКІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики привертала увагу багатьох дослідників, адже функціонування спеціальної лексики з різних галузей наук пов'язано з їх розвитком. Дослідженням різних аспектів термінознавства, теоретичних засад, концептуальних питань, визначенню поняття присвячені праці Т. Кияка [6], В. Лейчика [7], С. Шелова [8], І. Волкової [2], Г. Канделаки [5], В. Даниленко [3], О. Іващшин [4] та ін. Так, Т. Кияк акцентує на необхідності стандартизації та уніфікації у терміносистемах [6]. В. Лейчик досліджує термін та його означення [7]. Т. Канделаки розглядає семантику та вмотивованість термінів [5].

Разом з тим багато питань, пов'язаних із проблемами термінознавства, залишаються досі недостатньо дослідженими. Деякі з них взагалі не розглядалися, зокрема питання використання юридичних термінів у системі економічної термінології. Завдання цієї статті — простежити процеси такого використання.

Елементи системи юридичної термінології становлять інтегральну єдність, що характеризується певними закономірностями взаємодії, взаємозумовленості її складових. Семантика термінів у цій єдності може бути різною — з перевагою юридичних або економічних семантичних компонентів. Зміст кожного окремого терміна певною мірою визначає його місце у системі, зумовлює зв'язки і взаємодію з іншими елементами системи. Структурній організації юридичної термінології властива наявність системних комплексів, які містять різнорівневі сукупності термінів. Основні серед них — понятійно-тематичні поля.

Тематичний контекст кожного понятійно-тематичного поля імплікується певною економічною категорією, що виражається основним терміном. Вона є тематичним інваріантом, що об'єднує інші групи термінів, визначає їх місце в тематичному полі (відповідно до ступеня їхнього значення): одні — ближче до центра поля, інші — далі від нього.

З понятійно-тематичними сукупностями перетинаються лексико-семантичні, функціонально-семантичні та інші групи термінів, що перебувають у синонімічних, антонімічних, словотвірних та інших кореляціях.

В юридичній терміносистемі процес диференціації юридичного терміна відбувається у межах окремого понятійно-тематичного поля, в якому існують два види сукупностей: лексико-семантична група однослівних термінів; функціонально-семантична група термінів. Ми вживаємо термін *лексико-семантична група* для диференціації конкретного понятійного значення основного терміна, а *функціонально-семантична група* — для розкриття його абстрактного значення.

Розглянемо це питання на прикладі терміна *liability* — *відповідальність, зобов'язаність*.

### *Лексико-семантична група*

|                             |   |   |
|-----------------------------|---|---|
| <i>contingent liability</i> | — | <i>умовна зобов'язаність;</i>           |
| <i>limited liability</i>    | — | <i>обмежена відповідальність;</i>       |
| <i>secondary liability</i>  | — | <i>акцесорна відповідальність;</i>      |
| <i>unlimited liability</i>  | — | <i>необмежена відповідальність [1].</i> |

### *Функціонально-семантична група*

|                             |   |   |
|-----------------------------|---|---|
| <i>business liability</i>   | — | <i>відповідальність за порушення зобов'язань чи обов'язків, що з'явилися під час якоїсь справи;</i> |
| <i>occupier's liability</i> | — | <i>зобов'язання власника землі чи права для осіб, які її орендують, щодо стану володіння та</i>     |

|                           |   |   |
|---------------------------|---|---|
| <i>products liability</i> | — | виконання певних робіт на цій землі;<br>відповідальність виробників за неякісну продукцію;                            |
| <i>strict liability</i>   | — | відповідальність за злочин, яку відновлюють без обвинувачення, беручи до уваги один чи більше елементів злочину [10]. |

Важливим є розгляд семантичних полів, зокрема, за рівнем (ступенем) їх термінологічності. Можна розглядати семантичні поля за ступенем термінологічності або за ступенем зберігання семантичного значення в певній вузькоспеціальній галузі, а також за прагматикою контексту. В економічному дискурсі юридичний термін може зберігати своє значення повністю чи частково або повністю його втрачати.

Зауважимо, що під впливом інтерференції юридичні терміни, які входять в економічну підмову, зазнають так званої спеціалізації, змінюючи своє місце в системі, дефініції. Вони є омонімами вихідних термінів або можуть перетворюватися в омоніми. Наприклад, термін *liability* — “осудність, відповідальність, зобов’язання” в юридичній терміносистемі є омонімом економічного терміна *liability* (у множині) — “пасив”.

Проаналізувавши економічну літературу різних жанрів та використовуючи лексикографічні економічні та юридичні словники, ми виявили, що приблизно 73% всіх юридичних термінів економічного дискурсу стали невід’ємною частиною економічної підмови в зв’язку з їх продуктивним використанням в галузі економічної діяльності та правовим статусом бізнес-операцій. При цьому такі елементи в процесі трансмісії в економічну терміносистему повністю зберігають юридичне значення. Це наступні терміни: *acceptance* — “акцепт”, *bond* — “бона”, “купюра”, “облігація”, *credit* — “кредит”, *creditor* — “кредитор”, *employment* — “зайнятість”, *tax* — “податок”, *mortgage* — “застава”, “іпотека”, *rent* — “рента”, *share* — “акція”, “пайова участь”, *patent* — “патент” та ін.

Аналіз юридичних термінів із погляду збереження чи втрати ними первинних значень, проведений на базі різножанрового дискурсу, показав, що їх переважна більшість зберігає свою основну семантику (*capacity, term, contract, court, tax, fraud, valid, breach of contract, income tax* та ін.). 99,6 % термінів відповідає семантиці у сфері економічних текстів, частково може реалізувати значення того чи іншого юридичного терміна 0,2 % термінів. Виявлено і десемантизацію згаданих термінів у структурі економічного тексту (0,2 % термінів). Ми зафіксували також випадки, коли одночасно в різних економічних контекстах терміноелементи юридичної терміносистеми можуть зберігати юридичну семантику, частково реалізовувати її або повністю зберігати. Таких термінів ми зафіксували два: *valid, capacity*.

Зазначимо, що стосовно термінів різних галузей науки в процесі розвитку та модифікації мов простежується тенденція до інтерференції внаслідок інтеграції наук. Галузеві терміносистеми, взаємодіючи одна з одною, часто мають частину спільного термінологічного фонду. Міграція термінологічних елементів призводить до таких явищ, як транстермінологізація, детермінізація, диференціація значень, ретермінологізація тощо. Вони виявляються тоді, коли підмова однієї галузі науки абсорбує терміни іншої. Як динамічне явище міграція спричиняє кількісне (у вигляді нових номінативних одиниць) і якісне (появу нових значень) збагачення певної лексики на рівні мовлення: через засоби масової інформації, науково-популярну і художню літературу. Як статичне явище міграція визначає кількісне і якісне збагачення лексики певного прошарку мови на рівні системи.

Як показав аналіз фактологічних джерел, уживання юридичних термінів в економічному тексті є закономірним і природним явищем, продиктованим життєвою необхідністю кореляції економіки та юриспруденції, їхнього логічного тісного зв’язку: економічні дії, документи, що виражають різні економічні операції, вимагають юридичного оформлення. Таким чином, економічний текст набуває правового змісту і водночас відбувається певна жанрова трансформація. Така інтеграція веде до створення особливого тексту, який ми визначили як юридично-економічний, оскільки інколи важко встановити межу, де закінчується текст економічний і починається юридичний та навпаки. Тільки за загальним змістом, за його прагматичною соціоорієнтацією можна, хоча б умовно, розмежовувати ці типи текстів. Жанрова взаємодія, у тому числі на рівні термінології, дедалі поширюється.

За нашими спостереженнями, юридичні терміни входять в економічну літературу різних жанрів: ми зафіксували їх в монографічних працях, підручниках, посібниках, наукових статтях, рефератах, патентах тощо.

У статті пропонується теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, що виявляється в дослідженні концептуальних засад сучасного термінознавства, зокрема на базі юридичної термінології, яка функціонує в англійських економічних текстах (монографічних працях, навчально-методичній літературі, періодичних виданнях та документації) і дає підстави зробити наступні висновки.

1. У процесі взаємодії термінологічних систем (юридичної та економічної) фактично відбувається становлення міжкатегоріальної економіко-юридичної термінологічної системи, що абсорбує термінологію цих двох підмов, сприяючи утворенню міждисциплінарного юридично-економічного дискурсу, ознаками якого на лінгвістичному рівні є категорії економічного змісту у поєднанні з категоріями юридичного (чи навпаки).

2. При функціонуванні юридичної термінології в економічному дискурсі відбуваються певні семантичні зміни, подекуди значні. Окремі юридичні терміни в економічному контексті зберігають свою семантику і когнітивний потенціал (наприклад, *abandonment, employer, employee, agency, arrest, law, monopoly, mortgage*). Інші частково втрачають її, набуваючи нового юридично-економічного змісту, або повністю десемантизуються (*valid, capacity*).

3. Високий рівень концентрації термінів юридичної та економічної підмов простежуємо в текстах монографій (переважно у працях, що стосуються деяких аспектів юриспруденції чи правового статусу економічних явищ), що пов'язано з реалізацією завдань наукового обґрунтування, тлумачення об'єктивної інтерпретації інформації. В навчально-методичних працях функціонування досліджуваної термінології значною мірою зумовлене дидактичними завданнями тлумачення понять, дефініцій, економічних явищ та процесів. У документальному дискурсі юридичні терміни вживаються для надання тому чи іншому документу юридичної сили.

4. Проблеми функціонування юридичної термінології вимагають їх поглибленого дослідження в різних аспектах: лінгвістичному, дискурсному, соціальному, правовому. Доцільним є також вивчення особливостей уживання юридичної термінології, в історичному (текстах з історії), країнознавчому, соціокультурологічному, екологічному дискурсах. Комплекси важливих питань, розглянутих із погляду сучасного мовознавства, когнітивної лінгвістики, дискурсознавства та стилістики можуть стати предметом майбутніх досліджень.

## Література

1. Англо-русский юридический словарь. — М., 1993.
2. Волкова И.Н. Стандартизация научно-технической терминологии. — М., 1984.
3. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. — М., 1977.
4. Іващишин О.М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах // Іноземна філологія. — 1996. — Вип. 109.
5. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. — М., 1977.
6. Княк Т.Р. Про засади формування сучасної української термінології // Проблеми української науково-технічної термінології. — Л., 1993.
7. Лейчик В.М. Термин и его определение // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках. — Воронеж, 1987.
8. Шелов С.Д. О семантике термина // Вопросы информационной теории и практики. — М., 1981. — Вип. 46.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. — М., 1992.
10. Oxford Dictionary of Law. — Oxford, 1996.

*Iryna Gumovska. English Legal Terms and Their Use in the System of Economic Terminology. The article deals with the study of modern terminology and the processes of terminological migration, in particular the functioning of legal terminology in economic texts which comprise monographs, educational literature, periodicals and documentation. The results of the analysis of the literature on economics belonging to various genres and the use of lexicographic economic and legal sources show that about 73 per cent of all legal terms in economic discourse become an integral part of the sublanguage of*

*economics in connection with their productive use in the field of economic activity and legal status of business.*

*Олександра Дуда*

## **КОНЦЕПТУАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ТА ЗНАКОВІСТЬ ТЕРМІНА (на матеріалі економічних текстів)**

У більшості сучасних мов найчисельнішою та найрухливішою частиною словникового складу є термінологічна лексика, постійний розвиток та збагачення якої є необхідною умовою і прямим наслідком прогресу в тих галузях діяльності людини, з якими ця термінологія пов'язана. Серед спеціальної термінологічної лексики важливе місце посідає економічна, що зумовлюється бурхливим розвитком економічної думки протягом останніх десятиріч. Швидке зростання обсягу спеціальної інформації в цій галузі неминуче пов'язане з кількісним зростанням та якісним удосконалюванням термінології.

Сучасне термінознавство не дає відповіді на багато питань, що виникають під час практичної роботи з термінами. Саме поняття терміна ще не опрацьоване настільки, щоб можна було чітко визначити його чи вивести практичні критерії розмежування термінів і не — термінів. Тому пропонується стаття має за мету з'ясувати критерії семантичної цілісності терміна як мовного знака.

Проблема співвідношення знака і значення є однією із дискусійних не тільки у термінознавстві, а й у мовознавстві в цілому. Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, а поняття та акустичний образ. Останній є не матеріальним звучанням, чисто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявленням, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів. Акустичний образ має чуттєву природу, і якщо іноді ми називаємо його "матеріальним", то лише з цієї причини [5, с. 87]. Цим відомим визначенням мовного знака швейцарського мовознавця Ф. Де Соссюра послуговуються термінознавці і сьогодні, так чи інакше використовуючи його знакову концепцію у своїх дослідженнях.

Термін як мовний знак поняття потребує спеціальної дефініції. Як прийнято вважати науковцями, для досягнення бажаного результату необхідно змодельовати діяльність. Модель діяльності може бути логічною, математичною, семіотичною. Основні структурні елементи мовної моделі дійсності — мовні знаки. Основні структурні елементи знакової моделі певної галузі науки — терміни, які утворюють терміносистему. Отже, терміносистема — теж не що інше, як семіотична модель певної сфери наукових знань чи наукової діяльності.

Будь-який об'єкт наукового пізнання характеризується нескінченною кількістю ознак. Людське сприйняття не в змозі охопити весь обсяг відмінних ознак, але частину з того, що суб'єкт пізнання помічає в об'єкті, йому вдається відобразити у слові, яке стає знаком поняття. Світ понять репрезентує сукупність усіх наших знань про дійсність і, як система людських знань, є складною ієрархією, яку творить множина підсистем чи систем окремого порядку [1, с. 63; 6, с. 166; 7, с. 116; 8, с. 208; 9, с. 61]. Кожний термін як мовний знак поняття на рівні мовної системи підпорядкований окремій понятійній мікросистемі, включеній до більшої за обсягом макросистеми, яка, в свою чергу, є складовою терміносистеми певної сфери знань. Ієрархічно підпорядковані родо-видові підсистеми виражають певну ієрархію наукових понятійних величин.

У реальних визначеннях термінів, зокрема термінів економічних, неодмінно наголошується на тому, що термін є виразником спеціального (або наукового) поняття. Ми також виходимо з того, що здатність виражати спеціальне поняття є найважливішою ознакою терміна. Але цієї ознаки ще не досить для ідентифікації та розмежування термінів через відповідні поняття, бо лишається невідомим, скільки ж понять може виражати термін: чи одне, чи два, чи декілька. Тому положення про концептуальний зміст терміна варто, на наш погляд, доповнити вказівкою на його концептуальну цілісність, яка означає, що один термін може виражати одне і тільки одне поняття. Зворотне твердження неправильне, бо відомо, що поняття виражаються не тільки окремими мовними одиницями, а й описово, зокрема визначеннями, яких може бути кілька для одного поняття.